

SLOBODNA RIJEČ U HRVATSKOM EGZILU S OSVRTOM NA ČASOPIS *KROATISCHE BERICHTE* (1976.—1990.)

Stjepan ŠULEK

Uvod

Što nam danas govori hrvatska riječ u egzilu? O toj riječi u suvremenoj Hrvatskoj nije još učinjena šira bilanca. Golem je to materijal koji se mora ispitati, pročitati i vrednovati. Hrvatska matica iseljenika i Sveučilišna i nacionalna knjižnica prikupljaju marljivo literaturu koja je objavljivana u hrvatskom iseljeništvu, no čini se da taj materijal još nije sređen. Hrvatska publicistika u egzilu nakon Drugoga svjetskog rata predstavlja vrijednost koja je dokaz i svjedočanstvo jednog vremena u kojem je Hrvatska postojala takoreći tek kao upravna jedinica i kraljlik. Svaki hrvatski intelektualac trebao bi danas nešto više znati o našoj hrvatskoj emigraciji. To je velika galerija ljudi s najširim intelektualnim horizontima i poletnim idealizmom. Hrvatska riječ u egzilu očitovala se u više od 500 novina, revija, knjiga, proglaša i pisama. Vani su postojale političke stranke koje nisu mogle djelovati u domovini i neovisne grupacije s vlastitim novinama. Većina Hrvata koji su se nakon Drugoga svjetskog rata iselili u prekomorske zemlje, posebice u Argentinu, bila je opredijeljena antikomunistički na načelima hrvatske državotvorne misli. Jedan dio hrvatskih intelektualaca ostao je vjeran jugoslavenskoj ideji. O tom dijelu neće u ovom prilogu biti riječi, ali on se u jednom širem razmatranju hrvatskoga egzila ne smije ispustiti iz vida. Taj dio hrvatske emigracije imao je dobre međunarodne veze i posjedovao je nekoliko publikacija. Hrvati jugoslavenske orijentacije dobro su surađivali sa sličnim slovenskim i srpskim emigrantima. Oni su zajedno 21. do 24. ožujka 1964. potpisali rezoluciju koju su nazvali »Demokratskom inicijativom« kao nacrtom za preuređenje Jugoslavije. S hrvatske strane u toj su grupi bili poglavito vodeći predstavnici HSS-a (primjerice dr. Branko Pešelj, Ilija Jukić i dr.). Među Hrvatima jugoslavenske orijentacije isticao se i bivši ljotićevac Roko Kaleb, rodnom s Murtera pokraj Šibenika. U Münchenu je desetljećima uređivao mjesečnik *Hrvatsku zoru*, koji se bavio jedinstvenom analizom hrvatskih propusta kao uzroka svih hrvatskih nedaća i kvadratura kruga, kako je jedan njegov prijatelj opisao rad Roka Kaleba. O tom dijelu hrvatske emigracije u ovom članku neće biti riječi. Također se

nećemo pobliže osvrnuti na literarna djela hrvatske emigracije od kojih su najznačajnije bile pjesme Viktora Vide. U emigraciji su izlazili i udžbenici hrvatskoga jezika (prof. Vinko Grubišić), a i kalendari i zbornici (Hrvatske seljačke stranke) u kojima su pisali vodeći ljudi HSS-a u emigraciji, a među njima i Hrvati muslimani. Isto tako Hrvati su osnivali radiopostaje. Tako je u Madridu desetljećima dr. Pavao Tijan, leksikograf i publicist, uređivao hrvatske emisije na španjolskom jeziku, koje su bile slušane ne samo u emigraciji nego i u Hrvatskoj. O svim takvim djelatnostima hrvatske emigracije trebalo bi posebno pisati. One dokazuju da se kulturna i politička iseljena Hrvatska nakon Drugog svjetskog rata zbog komunističkog režima u Jugoslaviji preselila u inozemstvo. Što se tiče iseljeničke književnosti, ona je u velikoj mjeri približena čitateljima u Hrvatskoj. Vinko Grubišić približio ju je svojom knjigom *Hrvatska književnost u egzilu*, koja je u izdanju Hrvatske revije objavljena u Zagrebu 1991. U isto vrijeme u Zagrebu su se pojavile dvije knjige o hrvatskim emigrantskim književnicima zahvaljujući nastojanjima Šimuna Šita Ćorića i Stjepana Šešelja. Bilo je i drugih izdanja u koja su uvrštene pjesme primjerice Viktora Vide, Vinka Nikolića, Antuna Bonifačića, Antuna Nizetea, Lucijana Kordića, Borisa Marune, Vinka Grubišića i drugih autora. Malo se zna da se neki od tih autora — npr. Viktor Vida spominju na studiju hrvatske književnosti nakon Drugog svjetskog rata na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Isto tako široj javnosti malo je poznato da je Božidar Novak u svojoj knjizi *Hrvatsko novinarstvo u 20. st.* uz novinare i publiciste, koji su djelovali u SR Hrvatskoj, spomenuo i hrvatske publiciste koji su djelovali u emigraciji. Time je zaokružena publicistička djelatnost Hrvata koji su djelovali pod raznim ideološkim predznacima nakon Drugog svjetskog rata. U nepoznati dio hrvatske emigracije u suvremenoj hrvatskoj javnosti spadaju i filozofski radovi hrvatskih intelektualaca kršćanske orijentacije. U tom dijelu rada hrvatske emigracije posebno se istaknuo i časopis *Osoba i duh*, koji je izlazio u Americi i Madridu pod uredništvom P. Hijacinta Eterovića. Za nacionalnu izgradnju istaknuo se i časopis *Hrvatska misao* koji je izlazio u Argentini pod ravnanjem Marka Sinovčića. Isto tako valja spomenuti časopis *Novi život*, koji je izlazio u Italiji pod uredništvom Božidara Vidova. Sva ta djelatnost, koliko je piscu ovih redaka poznato, nije dovoljno obrađena u suvremenoj Hrvatskoj.

Intenzivna publicistička aktivnost

Naša publicistika u egzilu, koliko god bila polemična i apologetska, izgrađivala je i nadahnjivala nacionalnu svijest Hrvata u inozemstvu.

U ovom prilogu ne možemo na žalost nabrojiti sve publikacije koje su izlazile na svim kontinentima, a kojih je prema procjenama poznavatelja hrvatske emigracije bilo oko 500. Navedimo samo neke od njih: časopis *Republika Hr-*

vatska, Danica, Hrvatska, Hrvatski glas (glasilo HSS-a), Slobodna riječ, Američki hrvatski glasnik, Svijest, Glas Svetog Antuna, Glasnik Srca Isusova i Marijina, Hrvatski preporod, Rakovica, Svitlenik, Domovina, Poruka slobodne Hrvatske, Hrvatski tjednik, Otpor, Hrvatski list, Hrvatska misao, Hrvatski radnik, Hrvatska borba, Hrvatska država, Na pragu sutrašnjice, Naša nada, Hrvatska iskra i dr.

Publicistika na stranim jezicima

Osim na hrvatskom jeziku, hrvatska riječ u emigraciji manifestirala se i na drugim jezicima. Tako su Hrvati još 50-ih godina osnovali Hrvatsku akademiju Amerike. Ova ustanova pokrenula je časopis na engleskom jeziku *Journal of Croatian studies* koji izlazi sve do dana današnjega. Nakon Domovinskog rata u njemu objavljuju i suradnici iz Hrvatske. Taj časopis Hrvatske akademije u Americi imao je važnu ulogu u upoznavanju engleskog govornog područja s hrvatskom kulturom. Tako je ova revija svoj 27. broj posvetila hrvatskoj renesansi skrenuvši pažnju čitateljima na Hrvatsku kao staru europsku kulturnu naciju. Članovi Hrvatske akademije u Americi predavali su na američkim sveučilištima. U uređivanju tog žurnala istaknuli su se posebno povjesničar prof. Jere Jareb i Karlo Mirth. Profesor Jere Jareb autor je znamenite knjige o povijesti Hrvatske 20. st., a izdavač i urednik Karlo Mirth osnovao je još 1947. publikaciju *Croatian Press*, koja je izlazila do 1980. Zajedno s nizom sličnih autora ta dvojica posebno su se istaknuli u uspješnom kulturnom radu hrvatske emigracije.

Drugi časopis također znanstvenog karaktera izlazio je na španjolskom jeziku, a zvao se *Studia Croatica*. Opisivao je povijesni, kulturni i politički život Hrvatske, stavivši tako Hrvatsku na zemljovid svijeta, kako se lijepo izrazio u proljeće 2011. preminuli profesor Branko Franulić, bibliograf hrvatskih knjiga na engleskom jeziku (Kulturna emigracija je odigrala veliku ulogu za Hrvatsku, *Hrvatsko slovo*, 24. studenoga, 2006.). Branko Franulić, rođen 1925. u Rijeci, od 1994. dopisni član HAZU, autor je brojnih djela na francuskom i engleskom jeziku, među kojima se ističu: *La langue literaire croate. Aperçu historique*, Pariz 1972., *Mots d'emprunt Français en Croate*, Pariz, 1976., *A Short History of Literary Croatian*, Pariz, 1980., *A Croatian Survey of Literary Croatian*, Pariz, 1984. i dr. Dr. Branko Franulić, koji je do smrti 2011. živio s obitelji u Londonu, uz suradnju s brojnim slavističkim časopisima diljem Europe, istaknuo se i u opskrbljivanju engleskih glasovitih knjižnica hrvatskim znanstvenim knjigama (Taylor Bodleian Slavonic Modern Greek Library). Svoje knjige i knjige drugih hrvatskih znanstvenika slao je na vlastiti trošak najvažnijim knjižnicama diljem Europe, što je bio nadomjestak za deficite hrvatskih veleposlanstava koja nisu imala dovoljno kadrova i novca da sama obavljaju taj važan posao kako to obavljaju Srbi.

U Velikoj Britaniji filozof Edo Pivčević pokrenuo je britansko-hrvatsku reviju pod naslovom *BC Review*. Ta se revija nije bavila političkim nego poglavito kulturnim pitanjima. Edo Pivčević trudio se prevoditi hrvatsku klasiku na hrvatski jezik. Tako je prevodio Hektorovića, Držića i Marulića, a preveo je i objavio Vinodolski zakonik i Poljički statut na engleski jezik. Ono što u Hrvatskoj nisu mogli činiti kulturni djelatnici, znanstvenici i akademici zbog političkih prilika, pokušali su u inozemstvu učiniti Hrvati emigranti. Hrvatska je kroz spomenute publikacije bila dostojno predstavljena anglosaksonskom svijetu i čitateljima na španjolskom jeziku. Dakako, zbog niza poteškoća o kojima ovdje nećemo govoriti, te su publikacije stizale tek do uskog kruga čitatelja, poglavito intelektualaca.

Kroatische Berichte

Časopis koji se bavio podjednako političkim i kulturnim pitanjima izlazio je na njemačkom jeziku, a zvao se *Kroatische Berichte*. Prije osnivanja časopisa osnovana je udruga pod imenom Zajednica za proučavanje hrvatskih pitanja (Gemeinschaft zur Forschung kroatischer Fragen). Osnivačka skupština održana je početkom 1976. u Mainzu u prostoriji zgrade u kojoj se nalazilo središte partnerske suradnje između Zagreba i grada Mainza. Ta udruga osnovana je s ciljem da izdaje časopis na njemačkom jeziku kojem je dano ime *Kroatische Berichte* (Hrvatska izvješća). Potreba za takvim časopisom bila je vrlo aktualna, a izražena je u uvodniku redakcije prvog broja *Kroatische Berichte*, koji je izašao u travnju 1976. U uvodniku se kaže kako na stotine tisuća njemačkih turista svake godine posjećuje Hrvatsku i da u Saveznoj Republici Njemačkoj i Austriji živi više od 400.000 Hrvata. Unatoč takvim mogućnostima međuljudskih odnosa i razmjena mišljenja i informacija u zemljama njemačkog govornog područja ljudi malo ili tek površno znaju nešto o stvarnim hrvatskim problemima. Zajednica za proučavanje hrvatskih pitanja sa sjedištem u Mainzu uzela je sebi u zadatak da svojim dvomjesečnikom *Kroatische Berichte* prema svojim mogućnostima zatvori te deficite. Uredništvo je osim toga naglasilo da su osnivači demokrati, patrioti i euroljubi koji su sebi postavili zadaću da javnost njemačkog govornog područja bolje i objektivno informiraju o hrvatskoj situaciji.

Dakle, taj časopis zamišljen je na samom početku tako da hrvatsku problematiku iznosi stilom pisanja uobičajenim zapadnoj publicistici. Zbog toga je odmah naišao na dobar odjek među stranim čitateljima, posebno u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj. Dakako, neke institucije kojima je časopis slan odbile su ga prihvatiti zbog kritičkog stajališta prema jugoslavenskom sustavu i gaženju ljudskih i nacionalnih prava. Djelovanjem časopisa, osobito analizom jugoslavenske i hrvatske stvarnosti, otvoren je put njemačkim i europskim institucijama. Tako

su posebno uspostavljeni kontakti s Paneuropskom unijom, a preko nje i s europskim parlamentom u Strassbourgu. U tom poslu posebno se istaknula gospođa Ivona Dončević, koja je uspostavila izravne veze s Ottom von Habsburgom. Otto von Habsburg time je osvježio svoju vezu s Hrvatima. Zahvaljujući toj vezi uspjelo je Hrvatskom narodnom vijeću, krovnoj organizaciji hrvatske emigracije, otvoriti Hrvatski informativni ured u Bonnu, glavnom gradu Savezne Republike Njemačke. Informativni ured vodila je gospođa Ivona Dončević sve do diplomatskog priznanja Republike Hrvatske 1992. *Kroatische Berichte* putovao je svijetom u službi hrvatskog naroda. Časopis je bio izlagan ne samo na Frankfurtskom sajmu knjiga svake godine, nego i na velikim izložbama u Buenos Airesu, Santiagu de Chileu, Madridu, Baselu i Hong Kongu. *Kroatische Berichte* slan je u najvažnije knjižnice svijeta, u diplomatska predstavništva, kako demokratskih tako i komunističkih zemalja, na brojne povijesne i ine institute, na sveučilišta pa čak i na adrese sindikalnih organizacija. Časopis je kao jedina hrvatska publikacija bio svake godine zabilježen u službenom katalogu svih znanstvenih, političkih, kulturnih, gospodarskih i inih publikacija u Saveznoj Republici Njemačkoj. Koliko nam je poznato to je jedinstven slučaj da se jedna hrvatska publikacija na stranom jeziku nalazi svake godine u katalogu svih časopisa u Njemačkoj. Za to se najviše brinula gđa Ivona Dončević.

Časopis su osnovali u gradu Mainzu Zvonko Baotić, dr. Ernest Bauer, Gojko Borić (pod pseudonimom Hrvoje Vukelić), Tomislav Mičić i Stjepan Šulek (pod pseudonimom Krunoslav S. Sigetić). S vremenom su u uredništvu uz spomenute bili i Ivan Lozo i V. Koretić (Vlatko Trn).

U istom krugu nalazio se publicist Ivan Cerovac. U odboru Zajednice za proučavanje hrvatskih pitanja bili su uz članove redakcije i Drina Blažeković-Sojčić, ing. Željko Cernić, Zorko Dončević, Petar Hinić i dr. Časopis je većinom financiralo Hrvatsko narodno vijeće. No, njihova pomoć nije bila dovoljna, pa su u financijskoj potpori tijekom godina uz hrvatske čitatelje sudjelovali i Zvonko Baotić iz Frankfurta, Franjo Katić, Kazimir Kovačić, Mile Musa i Mate Perčić. Na početku je urednik bio Tomislav Mičić, a već sredinom 1977. dužnost izvršnog urednika preuzeo je Stjepan Šulek pod pseudonimom Krunoslav Sigetić, a Ivona Dončević bila je odgovorna prema njemačkom zakonu o tisku. Uredništvo je tijekom godina uspjelo pridobiti za suradnike ugledne hrvatske publiciste i druge javne radnike kao Bogdana Radicu, Ante Ciligu, Mate Meštrovića, Vinka Nikolića, Tihomira Rađu, a i neke suradnike iz Hrvatske. Tako je časopis iz prve ruke mogao objaviti članak o manipulacijama u Vjesnikovoj kući u Zagrebu. Širokim publicističkim zahvatom u hrvatsku i tadašnju jugoslavensku problematiku časopis je dobio niz pismenih priznanja sa strane čitatelja. Tako je jedan poznati publicist iz Švicarske pisao da nije znao da su Hrvati književno i znan-

stveno toliko pridonijeli čovječanstvu. Jedan drugi publicist i nakladnik iz Njemačke pisao je da je časopis *Kroatische Berichte* uvijek vjerodostojan, a da se tiskarske greške mogu oprostiti. Jedan profesor povijesti iz Mainza javio je uredništvu da mu časopis služi kao podloga za predavanje iz povijesti europskog jugoistoka. Glasilo Saveza povjesničara Njemačke u jednom broju u godini 1980. istaknulo je da *Kroatische Berichte* traži razumijevanje za samostalnost Republike Hrvatske, da oštro ali odmjereno i uvijek uvjerljivo kritizira Jugoslaviju i Tita zbog podjarmljivanja Hrvata i da brani Hrvate od neosnovanih optužaba.

Priznanja su stizala i iz publicističkih krugova. Tako je primjerice Bavorski radio pohvalio časopis istaknuvši da je na svjetskoj razini. Pozitivna mišljenja o časopisu uslijedila su na temelju objektivnog, iako ponekad i polemičkog prikaza o pitanju hrvatske države i Jugoslavije. Autori i članovi uredništva dr. Ernest Bauer, Ivona Dončević, Stjepan Šulek, Gojko Borić, Rok Remetić (Hrvoje Lorković), Mladen Schwartz, Ivan Lozo, Vlatko Trn i dr. svojim su načinom pisanja odskakali od uobičajene emigrantske publicistike, što se pokazalo korisnim. Dr. Ernest Bauer, autor 16 knjiga o hrvatskoj povijesti na njemačkom jeziku, obrađivao je teme iz vojne austrijske i hrvatske povijesti kao i priloge o doprinosu muslimana hrvatskoj kulturi i politici. Ivona Dončević objavila je niz znamenitih članaka među kojima se ističu prilozi o Ivanu Meštroviću i Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj. Stjepan Šulek pisao je uvodnike i članke uglavnom o političkoj situaciji u Jugoslaviji i prikaze knjiga hrvatskih emigranata, primjerice Bogdana Radice i dr.

Kao izvršni urednik Stjepan Šulek trudio se da članci budu strogo selektirani, dakle da se objavljuju samo oni prilozi koji su od izvanredne važnosti za Hrvatsku.

Uz brojne probleme s kojima se suočavao časopis *Kroatische Berichte*, napose financijske a i personalne, on je od svojeg početka 1976. do kraja izlazenja 1990. udovoljio svojim postavljenim zadaćama prigodom osnivanja. Uspostavom RH časopis je prestao izlaziti, kao uostalom i *Nova Hrvatska* u Londonu. Prijatelji časopisa na njemačkom govornom području i u Hrvatskoj još danas žale zbog toga. Godine 1990. postojao je napor pisca ovih redaka u suradnji s tadašnjim zamjenikom ministra iseljništva dr. Ivanom Šimekom da se časopis preoblikuje u organ Republike Hrvatske, no nažalost, to se nije ostvarilo.

Časopis *Kroatische Berichte* bio je legitimacija svim našim ljudima u Europi jer im je otvarao vrata. Posljednji broj izašao je nakon Kongresa Saveza komunista u Beogradu i prvih višestranačkih izbora.